

Impulsproject Nationaal Park Drentsche Aa

Eindverslag projectonderdeel 'Landschap en Natuur'

Landschapsbeheer Drenthe

Zorg voor ons landschap

Colofon

Tekst: Werkgroep Biodiversiteit Gasteren, Dorpsbelangen Elp, Werkgroep Biodivers Loon, Werkgroep Midlaren In Zicht, Werkgroep Drouwen, Bronneger en Bronnegerveen, Landschapsbeheer Drenthe (Michiel Elderenbosch, Marye Veenstra, Marijke Zwart en Stefan Pronk)

Vormgeving: Landschapsbeheer Drenthe

Eindredactie: Landschapsbeheer Drenthe

Onze dank gaat uit naar alle inwoners van de deelnemende dorpen (Midlaren, Loon, Elp, Drouwen en Gasteren), studenten Hogeschool van Hall Larenstein, studenten Rijksuniversiteit Groningen, BOKD en de Provincie Drenthe.

Nationaal Park
Drentsche Aa

provincie Drenthe

Rijksoverheid

Inhoudsopgave

Inleiding	4
Projectonderdeel ‘Landschap en Natuur’	4
Landschapsbiografie Van Hall Larenstein	5
Landschapsbelevingsonderzoek Rijksuniversiteit Groningen.....	5
Methode Landschap in Zicht	5
Praatplaat	5
Leeswijzer	5
Hoofdstuk 1 Elp	6
1.1 Het proces in Elp.....	6
1.2 Uitkomsten excursie	7
1.3 Ambitie naar de toekomst.....	8
Hoofdstuk 2 Gasteren.....	9
2.1 Het proces in Gasteren	9
2.2 Uitkomsten/ambities	10
2.3 Van ambitie naar uitvoering	11
Hoofdstuk 3 Midlaren.....	13
3.1 Het proces in Midlaren	13
3.2 Uitkomsten/ambities	14
3.3. Van ambitie naar uitvoering	15
Hoofdstuk 4 Loon	17
4.1 Het proces in Loon.....	17
4.2 Uitkomsten/ambities	18
4.3 Van ambitie naar uitvoering	19
Hoofdstuk 5 Drouwen.....	20
5.1 Het proces in Drouwen.....	20
5.2 Uitkomsten/ambities	21
5.3 Van ambitie naar uitvoering	21
Conclusie	23

Inleiding

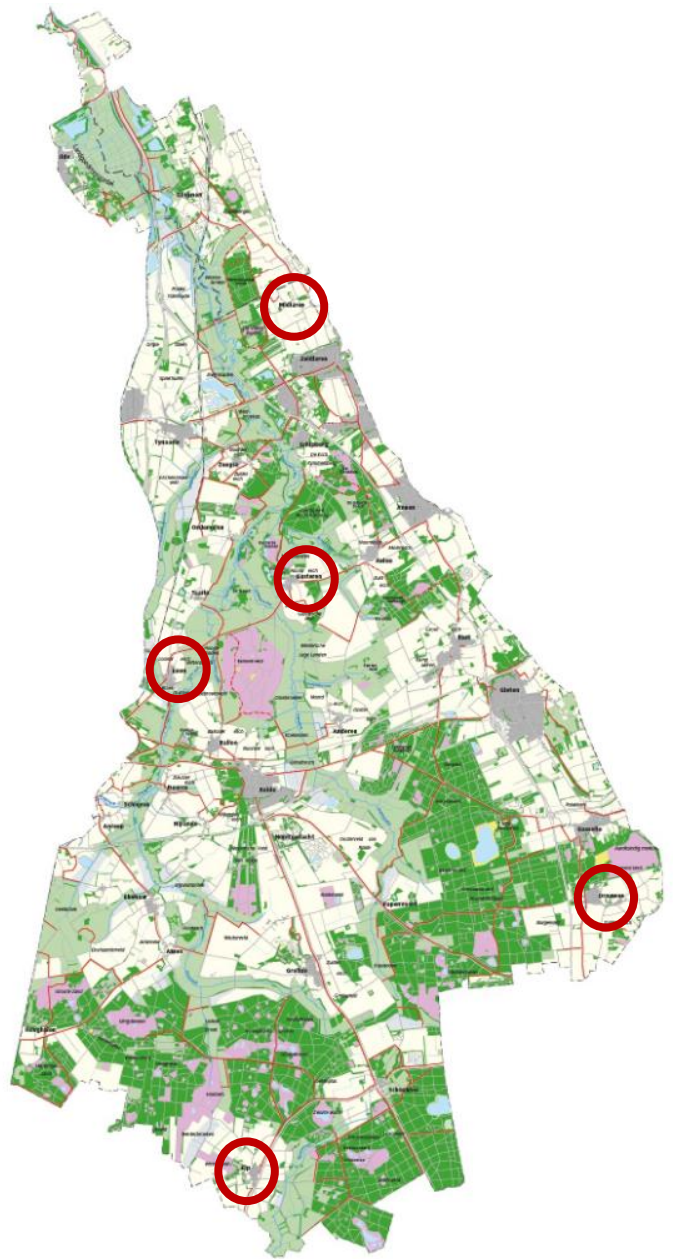
De afgelopen jaren heeft Landschapsbeheer Drenthe samen met de BOKD (Brede Overleggroep voor Kleine Dorpen) vijf dorpen begeleid in het proces om tot een ambitiedocument te komen voor het versterken van natuur en landschap in hun dorp en de directe dorpsomgeving. De ambitiedocumenten zijn gemaakt in het kader van een driejarige subsidie die het Nationaal Park Drentsche Aa heeft ontvangen voor een kwaliteitsimpuls in het gebied. De vijf dorpen die hieraan meegewerkt hebben, zijn Drouwen, Elp, Gasteren, Loon en Midlaren. Hieronder is de ligging van die dorpen in het Nationaal Park Drentsche Aa te zien.

In dit eindverslag wordt samengevat hoe het proces in elk dorp is gelopen en tot welke uitkomsten dit heeft geleid. De uitkomsten zijn gebaseerd op de ambitiedocumenten die de dorpen zelf hebben opgesteld. De ambitiedocumenten zelf zijn als bijlage toegevoegd aan dit verslag, met als kanttekening dat het werkdocumenten van de dorpen zelf zijn. Het zijn momentopnames, de inhoud is dynamisch.

Projectonderdeel ‘Landschap en Natuur’

Het Nationaal Park Drentsche Aa heeft een subsidie ontvangen voor een kwaliteitsimpuls in de periode 2021 – 2023. Hiermee kon invulling worden gegeven aan de Standaard voor Nationale Parken Nieuwe Stijl. Het project bestond uit vier deelprojecten: Duurzaam Toerisme, Transitie Landbouw, Biodiversiteit en Participatie, en Energietransitie en Participatie. Het onderdeel ‘Biodiversiteit en participatie’ is door LBD en BOKD veranderd in ‘landschap en natuur’, omdat dit beter aansloot bij het verhaal richting de dorpen.

Het projectonderdeel ‘Landschap en Natuur’ richt zich op de verzachting van grenzen tussen dorpen en het Nationaal Park Drentsche Aa. Het is in de kern het verleiden, begeleiden en ondersteunen van inwoners die zich willen inzetten voor landschap en natuur in hun eigen leefomgeving. Inwoners krijgen inzicht in het ontstaan van het landschap waarin ze wonen en worden zich bewust van specifieke landschappelijk, cultuurhistorische en ecologische kwaliteiten van hun directe woonomgeving. Dit is onder andere gedaan door lezingen en bijeenkomsten te organiseren, door het laten opstellen van een landschapsbiografie en door de methode Landschap in Zicht te gebruiken bij excursies. Hierdoor werden inwoners actief uitgedaagd om mee te denken aan het behoud en ontwikkelen van kwaliteiten en dragen daar zelf aan bij.

Figuur 1 Ligging deelnemende dorpen in Nationaal Park Drentsche Aa

Landschapsbiografie Van Hall Larenstein

In het project is door studenten van Hogeschool Van Hall Larenstein in drie dorpen (Midlaren, Loon en Elp) gewerkt aan landschapsbiografieën. In een landschapsbiografie staat beschreven hoe het landschap in het dorp en de directe omgeving zich door de jaren heen heeft ontwikkeld tot wat het nu is. Dit start met aardkundige processen die tijdens de laatste ijstijden de basis van het huidige landschap hebben gevormd en eindigt bij recente ontwikkelingen. Een biografie bestaat uit literatuuronderzoek, maar ook veldbezoeken waarbij studenten ondersteuning krijgen van dorpsbewoners. De biografieën zijn door de studenten toegankelijk gemaakt door middel van een storymap en een dorpspresentatie. De links naar de verschillende biografieën zijn in het hoofdstuk over het dorp opgenomen.

Landschapsbelevingsonderzoek Rijksuniversiteit Groningen

Studenten van de RUG in 2022 in twee dorpen (Elp en Midlaren) een landschapsbelevingsonderzoek uitgevoerd. Hiervoor hebben zij dorpsbewoners geïnterviewd over hun kijk op het landschap. Helaas paste het de RUG niet in de planning om ook voor de drie andere dorpen aan de slag te gaan. In de begroting van het project was ruimte gereserveerd voor de inzet van studenten van de Rijksuniversiteit Groningen voor het uitvoeren van een landschapsbelevingsonderzoek in de vijf deelnemende dorpen. Voor de inzet en de begeleiding van de studenten zijn uiteindelijk geen kosten in rekening gebracht door de RUG.

Methode Landschap in Zicht

Een landschapsbiografie geeft de feitelijke ontwikkeling van het landschap weer, maar zegt niets over wat inwoners in het landschap zien en waarderen. Elk dorp (m.u.v. Gasteren) heeft gewerkt met de methode Landschap in Zicht. In de methodiek is het de bedoeling om objectief naar het landschap te kijken, waarnemen zonder oordeel. De inwoners keken naar verschillende lagen in het landschap zoals bebouwing, natuur, geomorfologie, water, land- en bosbouw en historie. Het is ook mogelijk om gevoelens en associaties bij een bepaald landschap te noteren. De werkgroepen hebben telkens een route uitgezet langs kenmerkende punten die te voet of per fiets werd afgelegd. Op invulformulieren konden hun bevindingen worden genoteerd.

Dit resulteerde in een lijst met elementen die opgemerkt zijn door de inwoners. Uiteindelijk werden de elementen wel beoordeeld of ze beeldbepalend zijn en/of karakteristiek voor de omgeving. Dit leverde een lijst op met punten waar het dorp aan wil gaan werken de komende jaren. In een ambitiedocument worden deze punten beschreven en soms welke acties nodig zijn om ze te realiseren.

Praatplaat

Voor elk dorp is het ambitiedocument op een speelse wijze vertaald door middel van een praatplaat. RO-Visuals heeft deze praatplaten gemaakt om zo een hulpmiddel te zijn voor de komende jaren. Zo kan de groene richting van het dorp makkelijk weergegeven worden aan alle inwoners en helpt het het gesprek over de omgeving op gang.

Leeswijzer

In de volgende hoofdstukken wordt per dorp beschreven hoe het proces gelopen is en wordt een overzicht van de uitkomsten (ambities/acties) van het dorp gegeven. De informatie is gebaseerd op de ambitiedocumenten die door de dorpen zelf zijn opgesteld. In het laatste hoofdstuk staan enkele conclusies ten aanzien van het project in zijn geheel.

Hoofdstuk 1 Elp

1.1 Het proces in Elp

Tijdens de Algemene ledenvergadering in 2022 hebben LBD en BOKD een toelichting gegeven op het projectonderdeel 'Landschap en Natuur' en gevraagd of dit ook iets voor Elp is. De reacties waren positief. Dorpsbelangen heeft ervoor gekozen om dit project een onderdeel te laten zijn van het dorpsvisietraject. Tijdens een vervolgbijeenkomst over het project blijkt dat Elp een actief dorp is, waar door wisselende groepen mensen gewerkt wordt aan de leefomgeving. Dit varieert van het vrijzetten van jeneverbesstruiken, tot akkerranden en een crossbaantje/speeltuyn/groen om in te spelen. Het is voor de aanwezigen belangrijk dat jong en oud iets aan de uitkomsten van het project hebben.

In het kader van dit project is door studenten van Hogeschool Van Hall Larenstein in het begin van 2022 gewerkt aan een landschapsbiografie van Elp. De landschapsbiografie geeft inwoners inzicht in het ontstaan van het landschap vanaf de laatste ijstijden tot de huidige tijd. De landschapsbiografie is vertaald naar een storymap¹, die voor iedereen vindbaar en toegankelijk is via de website van Dorpsbelangen Elp-Zuidveld.

In februari 2023 is de werkgroep Dorpsvisie bij elkaar gekomen en hebben LBD en de BOKD geschetst hoe het proces er de komende tijd uit gaat zien. De eerste stap is het organiseren van een excursie door de werkgroep (in samenwerking met LBD en BOKD) voor dorpsinwoners. Deze excursie wordt volgens de methode 'Landschap in Zicht' uitgevoerd en heeft als doel de verschillende lagen van het landschap waar te nemen zonder oordeel. Lagen in het landschap zijn bijvoorbeeld historische kenmerken, door de mens gebouwde objecten, lijnen of patronen in beplanting. De waarnemingen worden direct na het veldbezoek geïventariseerd. Hierbij wordt bepaald welke waarnemingen karakteristiek en beeldbepalend zijn. Vervolgens is er ruimte om een waarde aan de waarnemingen toe te kennen. Het is een methode met een open einde. Het verslag dient als begin van een samenwerking naar de toekomst, waarbij wensen en ideeën als leidraad genomen kunnen worden.

De excursie in Elp heeft plaatsgevonden op 7 mei 2023. De werkgroep heeft een route door het dorp en omgeving uitgezet langs vijf interessante kijkpunten. Vanwege de opkomst is besloten om de groep in vieren te splitsen en twee groepen in tegengestelde richting de route af te laten leggen. De route is per fiets afgelegd. Voorafgaand aan de excursie heeft Landschapsbeheer Drenthe een lezing gegeven over het cultuurhistorisch landschap in de omgeving van Elp. Bij de lezing en excursie waren 36 inwoners van Elp aanwezig.

Figuur 2 Schematische weergave proces Elp

¹ <https://storymaps.arcgis.com/stories/99801bbd8ba045cab1e1da3601913b68>

1.2 Uitkomsten excursie

Wat opvalt aan de uitkomsten van de excursie, is de tevredenheid bij de deelnemers over de aantrekkelijkheid van het dorp en de omgeving. Het is er eigenlijk al vrij mooi. In de waarnemingen is er dan ook weinig benoemd als onaantrekkelijk, slechts een glasbak, mestsilos en verkeersborden worden als storend ervaren. Daarentegen is er veel waardering voor het cultuurhistorische landschap: de oude eiken, de brink, de houtwallen, de heide met jeneverbes en de bebouwing in het dorp. Ook zijn er veel vogels gehoord en gezien.

Ondanks dit positieve beeld, zijn er ook aandachtspunten. Vlak bij het dorp, bij de Elperstroom, vindt natuurontwikkeling plaats. In het beekdal van ongeveer 4 kilometer lang is bijzondere natuur te vinden zoals zeldzaam kalkmoeras en blauwgrasland. Om deze natuur te behouden en te versterken, wordt onder andere het waterpeil in het gebied verhoogd. Sommigen deelnemers aan de excursie zijn positief over deze ontwikkeling, voor anderen zijn de vernatting en dode bomen een doorn in het oog. Duidelijk wordt dat bij de deelnemers aan de excursie behoefte is aan en noodzaak tot (onderling) kennis en begrip van alle betrokken partijen (wat en waarom).

Figuur 3 Dorpsbewoners tijdens de excursie Landschap in Zicht

1.3 Ambitie naar de toekomst

De uitkomsten van de excursie worden meegenomen in de nieuwe dorpsvisie. Om nog breder te peilen wat onder de inwoners van Elp leeft, is een enquête huis-aan-huis verspreid. Alhoewel de enquête meer onderwerpen en thema's aan de orde stelt, staan er ook vragen in over de dorpsomgeving, het landschap en de natuur. Samen met de uitkomsten van de excursie geeft dit een basis om als dorp in de toekomst mee verder te gaan. Daarom staan de uitkomsten van de excursie op de praatplaat die door RO-Visuals is ontwikkeld in opdracht van LBD en BOKD. Een eerste ambitie is in ieder geval het organiseren van een bijeenkomst en excursie in 2024 met de terreinbeheerders van de natuurgebieden rond Elp, met als doel elkaar beter te begrijpen.

Figuur 4 Uitwisselen van de eerste ideeën

Hoofdstuk 2 Gasteren

2.1 Het proces in Gasteren

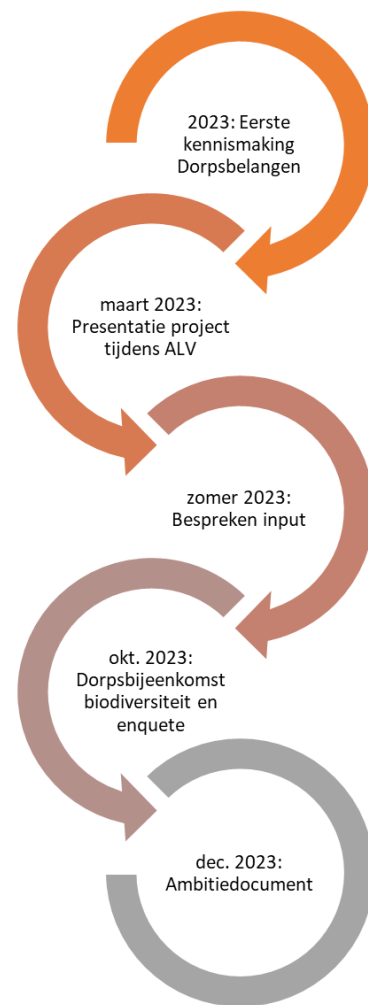
Op 28 maart 2023 presenteerden de BOKD en Landschapsbeheer Drenthe het project 'landschap en natuur' aan zo'n 60 aanwezigen tijdens de Jaarvergadering van Vereniging Dorpsbelangen Gasteren. Na de presentatie zijn de aanwezigen in groepjes gaan brainstormen over kansen, samenwerkingen en aandachtspunten in relatie tot het landschap en de natuur in en rond Gasteren en het Nationale Park Drentsche Aa. Dit heeft een schat aan informatie opgeleverd waar de Werkgroep Biodiversiteit Gasteren (WBG) mee verder is gegaan.

Naast deze input werd ook geadviseerd om nog eens te kijken naar het Dorpsomgevingsplan (DOP) dat in 2005 is vastgesteld. Een DOP is een instrument dat ingezet kan worden om de wensen van inwoners op de ruimtelijke ontwikkeling van hun dorp inzichtelijke te maken. In het DOP uit 2005 zijn door inwoners van Gasteren een aantal voorstellen voor landschap en natuur gedaan. Ook deze zijn in de zomer van 2023 in de werkgroep besproken en geactualiseerd.

Op 5 oktober 2023 is een dorpsbijeenkomst georganiseerd over biodiversiteit in eigen tuin. Voor zo'n 30 aanwezigen werd door Claudia Boon – van Heteren van het biologische bedrijf MissTuinboon² verteld over het belang van een gezonde bodem voor alles wat groeit, bloeit, rondhuppelt en kruipt. Tijdens de avond werden ook verschillende thema's uitgelicht die door de werkgroep worden gezien als opties voor te ondernemen activiteiten. Aanwezigen konden aangeven of ze interesse hadden in informatie daarover en/of daaraan mee actief wilden meewerken in een te vormen groepje. Allen kregen een zakje biologische boerenkrokusbollen mee voor in de tuin/op het erf.

In de tweede week van oktober 2023 is een enquête verspreid in het dorp waarin enthousiasme voor verschillende onderwerpen is gepeild. Hoewel de response wat tegenviel, hebben toch 12 mensen interesse uitgesproken voor informatieavonden over meerdere onderwerpen, en hebben zes mensen aangegeven wel mee te willen werken in een werkgroep. Zij zijn/worden actief benaderd om te zien hoe ze betrokken kunnen raken.

Met de eigen ideeën van de werkgroep, verrijkt en aangevuld met suggesties uit de dorpsbijeenkomsten en de enquête, zijn een aantal ambities geformuleerd waar de werkgroep zich de komende tijd op wil richten.

Figuur 5 Schematische weergave proces Gasteren

² <https://www.misstuinboon.nl/>

2.2 Uitkomsten/ambities

De ambities waar de Werkgroep Biodiversiteit Gasteren de komende tijd aan gaat werken, zijn:

- **Dorpsbijeenkomsten**
Om draagvlak onder dorpsinwoners uit te breiden en kennis over natuur en landschap te delen, willen we ieder jaar enkele dorpsbijeenkomsten organiseren. Door middel van de bijeenkomsten houden we het thema levend en zorgen we voor verbinding in het dorp.
- **Biodiversiteit in eigen tuin**
Wat kan je vanuit je eigen tuin bijdragen aan het vergroten van biodiversiteit in Gasteren? Bijvoorbeeld door het creëren van rommelhoekjes, het planten of inzaaien van inheemse soorten, het verminderen van het gebruik van gif, het zorgen voor een gezonde bodem, en het belang van water daarbij. Het verbinden van (natuurlijke) tuinen kan ook bijdragen aan de ambitie om ecologische structuren te creëren: als genoeg tuineigenaren hier bewust mee bezig zijn, ontstaat een steeds groter netwerk waarbinnen soorten zich kunnen bewegen.
- **Zadenbibliotheek**
We willen in het dorp het onderling uitwisselen van bloem- en groentezaden uit eigen tuin bevorderen door een kleine zadenbibliotheek bij het Dorpshuis. Door de vaste plek en het beschikbaar stellen van zakjes en stickers wordt dit vergemakkelijkt. Bij voldoende animo willen we naast zaden ook stekjes laten uitruilen.
- **Workshop insectenhotel**
Solitaire bijen, lieveheersbeestjes, oorwormen, gaasvliegen en vele andere insecten maken gebruik van insectenhôtels. Het is voor deze insecten steeds moeilijker een goede schuil- of nestelplek te vinden. Een insectenhotel biedt een alternatief waar natuurlijke nestelplekken verminderd aanwezig of verdwenen zijn. En het is leuk om zelf voor de eigen tuin te maken!
- **Nestkastjes**
In 2022 zijn door de werkgroep al een dertigtal zelfgebouwde nestkastjes verspreid in het dorp opgehangen. Aanleiding was aanvankelijk de opmars van de eikenprocessierups waaraan vooral mezen zich te goed doen. We willen nog meer kasten plaatsen, ook voor andere vogelsoorten, en daarnaast moeten de kastjes jaarlijks onderhouden en schoongemaakt worden.
- **Open-tuinen route**
Een aantal tuineigenaren in Gasteren is al bezig met het natuurlijker maken van de tuin om biodiversiteit te bevorderen. De open-tuinen route biedt een kijkje in de keuken: wie doet wat en waarom? Wat werkt (niet)? Zo kunnen we van elkaar leren en steeds meer tuinen natuurvriendelijker inrichten.
- **Subsidiemogelijkheden in beeld brengen**
Het onder de aandacht brengen van subsidiemogelijkheden en regelingen voor particulieren voor onder andere compostvaten en regentonnen. Dit kan via het dorpswebsite of door middel van de periodieke bijeenkomsten.
- **Dorpsommetjes updaten**
De bestaande dorpsommetjes nieuw leven in blazen. De flyer opnieuw uitgeven. De route eventueel verleggen. Informatie toevoegen over het cultuurhistorisch landschap, veldnamen en soorten. Geschikte locaties langs het ommetje gebruiken voor versterking van

biodiversiteit en/of landschap. Routes uitbreiden naar andere dorpen. Draagt bij aan de beleving van het cultuurhistorisch landschap.

- **Bloemrijke bermen en ecologisch berm- en maaibeheer**
Door ecologisch beheer van de bermen toe te passen wordt de kans vergroot dat bermen kruidenrijker en meer biodivers worden. De meeste bermen in Gasteren zijn in beheer van de Boermarke en de gemeente Aa en Hunze (openbare ruimte). De werkgroep oriënteert zich als eerste op welke bermen in en om Gasteren zich lenen om bloem- en kruidenrijker te worden.
- **Herstel Drentse erven**
Van oudsher waren boerenerven eenvoudig en doelmatig. De beplanting bestond uit fruitbomen, knotlindes, meidoornhagen en boomrijen met zomereiken. De erven drukten een sterke stempel op de dorpsidentiteit. Tegenwoordig hebben erven een luxere uitstraling met veel sierelementen, mede omdat veel boerderijen een andere functie hebben gekregen. Met relatief eenvoudige maatregelen kunnen oorspronkelijke boerenerven deels of volledig omgevormd worden naar een karakteristiek Drents boerenerv met herstel van verdwenen landschapselementen buiten het erf.
- **Ecologische structuren creëren**
Ontwikkeling van ecologische structuren en herstel van landschappelijke elementen om groene gebieden met elkaar te verbinden en het leefgebied voor plant- en diersoorten te vergroten. Denk bijvoorbeeld aan het aanleggen van heggen, struwelen of houtwallen in een kaal gebied waar soorten zich veilig langs kunnen bewegen in het landschap. In een beekdallandschap hoort daar natuurlijk ook water (beheer) bij.
- **Knelsoorten in de hand houden**
Het delen van kennis over en het bestrijden van invasieve soorten zoals de Japanse duizendknoop, Amerikaanse vogelkers, reuzenbereklaauw en Reuzenbalsemien.
- **Doelsoort de Patrijs**
De patrijs staat op de rode lijst van bedreigde diersoorten. De vogelsoort is sinds de jaren 70 met meer dan 95 procent afgenomen volgens Vogelbescherming Nederland, terwijl deze voor die tijd een vaste waarde was op Nederlandse akkers en velden. De schaalvergroting van de landbouw en het gebruik van pesticiden worden aangewezen als oorzaken. We willen graag door middel van kleine stappen uiteindelijk een geschikt leefgebied creëren om op termijn een grotere populatie van de patrijs terug te brengen in het landschap rond Gasteren. In de tussentijd profiteren vele andere soorten ook van elke kleine stap die we uitvoeren om uiteindelijk tot een geschikt aaneengesloten leefgebied voor de patrijs te komen.

2.3 Van ambitie naar uitvoering

De lijst met ambities is uitgebreid. Het is dan ook niet de bedoeling van de Werkgroep Biodiversiteit Gasteren om ze allemaal tegelijk uit te voeren. Dit zal gefaseerd gebeuren. Bovendien zijn de ambities ook niet allemaal gelijksoortig. Sommige activiteiten zijn projectmatig (bv. het oprichten van een bijenhotel) en op een gegeven moment dus afgerond, terwijl andere continue aandacht vergen (bv. het bestrijden van knelsoorten).

De uitwerking van ambities tot concrete acties vindt plaats op basis van de interesse van inwoners, de spankracht van de werkgroep en de beschikbaarheid van benodigde middelen en expertise.

Voor iedere activiteit zal een werkgroep(je) worden opgericht met geïnteresseerde inwoners en met één van de werkgroepleden als coördinator. De werkgroepen opereren zelfstandig en rapporteren

regelmatig aan de Werkgroep Biodiversiteit. Die laatste speelt vooral een rol in de overall coördinatie, het op elkaar afstemmen van de verschillende activiteiten en het faciliteren van de werkgroepen.

Vooralsnog ziet de start er zo uit:

- Dorpsbijeenkomsten:
Eerste informatieavond in februari 2024 met als onderwerpen: Wat is biodiversiteit en waarom is dat belangrijk, en wat wil de werkgroep daarin betekenen.
- Biodiversiteit in eigen tuin:
Informatieavond gepland voor april 2024.
- Zadenbibliotheek:
Coördinator benoemd. Voorbereiding is gestart. In uitvoering.
- Insectenhotel:
Coördinator benoemd. Een eerste workshop is gepland voor januari/februari 2024.
- Nestkastjes:
Jaarlijkse onderhoud- en schoonmaakbeurt is gepland voor januari 2024.
- Open-tuinen route:
Coördinator benoemd. Voorzien in mei 2024.
- Subsidiemogelijkheden in beeld brengen:
Coördinator benoemd. In uitvoering.
- Dorpsommetjes updaten:
Coördinator benoemd. Werkgroep geformeerd. In uitvoering.
- Bloemrijke bermen en ecologisch berm- en maaibeheer:
Coördinator benoemd. Werkgroep geformeerd.

Figuur 6 Brainstormsessie over mogelijke ambities in Gasteren

Hoofdstuk 3 Midlaren

3.1 Het proces in Midlaren

Vanaf de gezamenlijke startbijeenkomst van LBD, BOKD en de NMFD op 22 juni 2021 is Midlaren al betrokken geweest bij dit project. Ineke Noordhoff is het eerste aanspreek punt geweest voor LBD/BOKD om contact te leggen met de vraag of Midlaren mee wil doen in dit project. Na overleg met andere dorpsgenoten is hier positief op gereageerd en zijn we op 30 november 2021 van start gegaan met een eerste kennismaking. De Corona pandemie maakte het lastig om stappen vooruit te zetten omdat fysiek bij elkaar komen niet mogelijk was. Daarom zijn in het begin bijeenkomsten vaak alleen online georganiseerd.

Als eerste concrete actie is een excursie georganiseerd waarin we de methode Landschap in Zicht toe hebben gepast. Op 12 maart ging de excursie van start met 25 deelnemers. Na de fietstocht konden bewoners hun mening geven over wat er in het dorp is gezien. Hierbij werden onder andere genoemd dat er veel aandacht is voor de glooiingen in het landschap, dat het open landschap wordt gewaardeerd maar ook dat de landbouw hier thuishoort. De afwisseling tussen het open en gesloten landschap (als bosschages) ziet men ook als iets positiefs. Ook zien de bewoners kansen als het gaat om de verdroging, het inpassen van de bebouwing, het koesteren van zandwegen en het samenwerken tussen de bewoners van Mid- en Noordlaren om dingen te doen voor het landschap.

Figuur 7 Inwoners Midlaren aan de slag met Landschap in Zicht

Door studenten van Hogeschool Van Hall Larenstein in het begin van 2022 gewerkt aan een landschapsbiografie van Midlaren. De landschapsbiografie geeft inwoners inzicht in het ontstaan van het landschap vanaf de prehistorie tot de huidige tijd. Als extraatje hebben de studenten een kaart gemaakt met daarop de verandering van het landschap, gericht op de sloten. Het was een wens vanuit het dorp om hier meer over te weten te komen, omdat in de loop der jaren veel sloten zijn verdwenen of juist zijn aangelegd. Om meer water in het gebied vast te houden, is inzicht in het slotenpatroon wenselijk. De studenten hebben op 12 april hun bevindingen gepresenteerd aan het dorp middels een excursie in het veld. Alle uitkomsten zijn ook vertaald in een storymap.³

De werkgroep heeft als vervolgstap een 9-punten lijst gemaakt met ambities in het gebied waaraan ze willen gaan werken. Deze lijst is rondgegaan in het dorp tijdens het paasvuur om zo het draagvlak per punt te bepalen.

Figuur 9 Schematische weergave proces Midlaren

³ Zie: <https://hsvhl.maps.arcgis.com/apps/MapSeries/index.html?appid=9503d336bcd144b1aa6200833f80ea18>

De Rijksuniversiteit Groningen heeft met studenten een landschapsbelevingsonderzoek gedaan bij een aantal inwoners van Midlaren. De resultaten hiervan zijn niet gepresenteerd door de studenten.

Half oktober 2022 is het ambitiedocument opgesteld met daarin de onderwerpen waaraan het dorp de komende jaren wil gaan werken. Er zijn eerste acties uitgevoerd om zo een start te maken met de eerste elementen. Dit zijn het aanplanten van struweel, het maken en ophangen van nestkastjes in de openbare ruimte en het inzaaien van enkele akkerranden. Het dorp heeft voor deze acties een subsidie aangevraagd bij de provincie Drenthe.

3.2 Uitkomsten/ambities

De ambitie van Midlaren kan samengevat worden in :

- Hoe kunnen we onze leefomgeving nog aantrekkelijker maken voor onszelf, bezoekers, planten en dieren?
- Hoe kunnen we voor de Midlaarders een programma opzetten waarmee we de kennis van de (nieuwe) bewoners over het landschap, de natuur en de geschiedenis kunnen vergroten en hoe kunnen we de bewoners meer betrekken bij het beheer en onderhoud?

Hieruit vloeien de volgende wensen voor het dorp en de directe dorpsomgeving:

- **Bloemrijke randen aanleggen**

In Midlaren is het de wens om de landbouwpercelen meer te verbinden met de natuur die het Drentsche Aa-gebied zo kenmerkend maakt. Eén van de manieren hiervoor is het aanleggen van bloemrijke akker- en grasland-randen en bermen. Dit zijn randen die worden ingezaaid met inheemse kruiden en grassen die een aantrekkende werking hebben op insecten en vogels. In het mengsel zitten soorten die passen in het gebied en geen invasief karakter hebben zoals bijvoorbeeld Jakobskruid en/of Reuzenberenklauw.

Figuur 10 4Aangelegde bloemrijke rand

- **Struweelrand/blok/haag aanleggen**

Om vogels en insecten beschutting te bieden is het interessant om een struweelrand aan te planten met soorten die een dichte structuur hebben. Hierdoor kunnen soorten zich makkelijk door het gebied verplaatsen en er hun beschutting zoeken. Daarnaast zijn kleine struweeltjes ideaal voor vogels om in te broeden. De struweelblokjes kunnen aangelegd worden op ongebruikte stukjes landbouwgrond. Denk aan ongebruikte dammen, lastige hoekjes voor machines of hoekjes nabij een mestbassin. Dergelijke kleine struweeltjes zijn onder andere gunstig voor soorten zoals grauwe klauwier, patrijs, grasmus en geelgors.

- **Roggelelie terug in het landschap**

De roggelelie is een plant die van nature voorkomt in de Alpen op stenige, droge hellingen. Waarschijnlijk is de plant met akkerbouwers meegekomen naar Nederland en hier gedijt hij goed op graanakkers en op de essen langs de beekdalen. De broedbolletjes van de roggelelie kunnen zich op deze plekken makkelijk verspreiden omdat er vroeger ondiep werd geploegd. De bolletjes konden zich vervolgens ontwikkelen (tijdens een braakperiode) tot een grotere bol en tot bloei komen. Helaas is de roggelelie om dit moment niet meer in de omgeving van Midlaren aanwezig en daar wil de werkgroep Midlaren in Zicht verandering in brengen. Op de vlag van Midlaren staat zelfs een roggelelie afgebeeld. Reden genoeg om een initiatief op te starten.

- **Bijenlint aanleggen**
Een Bijenlint is een aaneenschakeling van initiatieven ter bevordering van de overlevingskansen van de bij. Dit kan in onze tuinen of in de akker- en bermranden in ons dorp met daarin bij-vriendelijke beplanting of bijenhôtels. Een lint aan initiatieven dus om een geschikte woonplaats te maken voor bijen.
- **Nestkastjes ophangen**
In de openbare ruimte nestkastjes ophangen.
- **Bankje plaatsen op de grens Midlaren en Noordlaren**
Om de uitwisseling tussen Midlaren en Noordlaren vorm en plek te geven.
- **Bewonersparticipatie**
Het project staat en valt met de bijdrage van bewoners. We weten dat het niet gemakkelijk is om ze erbij te betrekken. Het is daarom van belang om bij ieder actieplan ons weer af te vragen hoe kunnen we de deelname voor de bewoners zo aantrekkelijk mogelijk en haalbaar maken. Dit kan bijv. door: voorlichtingsavonden, plantjesmarkt, fietstochten, stiltewandelingen, wandelingen met een deskundige, educatie voor de kinderen, excursies naar inspirerende voorbeelden en een presentatie van het ambitieplan aan het dorp.
- **De Patrijs terug in het landschap**
De natuur staat onder druk en steeds meer planten- en diersoorten verdwijnen. Verschillende boeren o.a. in Drenthe zijn daarom op zoek naar mogelijkheden om de verdere achteruitgang van de biodiversiteit te stoppen. Onder andere de zogeheten 'keverbank' moet daarbij helpen. Een keverbank is een verhoging in het landschap. Door een bodemmengsel van graspollen en kruiden en de verschillende hoogtes van de bodem, trekt de grond veel kevers en andere insecten aan. Met de aanleg van de bank worden niet alleen insecten lekker gemaakt, de vogels eten op hun tijd graag de insecten weer op, zoals de patrijs.
- **Water in Midlaren**
In Midlaren was vroeger veel meer water aanwezig in de vorm van (drink)poelen en kleine veentjes. De wens van de bewoners van Midlaren is om dit weer terug te brengen. Aan de hand van historische kaarten is te zien waar er oude waterpartijen lagen en er zijn ook plekken aan te wijzen om nieuwe poelen te graven. Er zal contact gelegd moeten worden met terreineigenaren om te kijken of ze bereid zijn poelen te herstellen. Poelen trekken veel dieren en plantensoorten aan en verhogen de variatie in het gebied.

3.3. Van ambitie naar uitvoering

Inmiddels heeft een klein groepje dorpsbewoners al een eerste stap gezet om de roggelelie weer op te kweken. Meerdere bewoners hebben zaden gekregen om in hun tuin op te kweken. Op dit moment is het belangrijk om geschikte duurzame locaties te vinden waar de opgekweekte planten uitgezet kunnen worden, zogenaamde proefvelden. Deze locaties moeten voor langere termijn worden ingericht met doel de roggelelie te vermeerderen

Een andere concrete actie uit dit project is het maken en ophangen van nestkastjes in de openbare ruimte door kinderen uit het dorp. Landschapsbeheer Drenthe heeft de nestkastjes beschikbaar gesteld. De actie is in januari 2023 uitgevoerd.

Figuur 11 Kinderen uit het dorp maken nestkastjes

Daarnaast is het dorp aan de slag gegaan met het cultuurhistorisch landschap en de historie van het esdorp Midlaren. Diverse bewoners hebben bij de werkgroep aangegeven geïnteresseerd te zijn in een landschap- en ervenproject, waarbij er gekeken wordt naar zowel de cultuurhistorie als de biodiversiteit van erven in het gebied. De projectaanvraag is door Landschapsbeheer Drenthe opgesteld en inmiddels door provincie Drenthe, gemeente Tynaarlo en het Gebiedsfonds Drentsche Aa ontvangen en goedgekeurd. Het project zal in 2024 van start gaan.

Figuur 12 Studenten Hogeschool Van Hall Larenstein lichten hun landschapsbiografie toe

Hoofdstuk 4 Loon

4.1 Het proces in Loon

Het dorp Loon is als derde dorp van start gegaan met dit project. Het eerste contact werd gelegd in februari 2022. Eerst met dorpsbelangen en later met de groep Biodivers. In het dorp is deze groep actief op het gebied van biodiversiteit en wil graag de leefomgeving verbeteren en bespreekbaar maken. In maart is een eerste startgesprek gevoerd met dorpsbelangen en Biodivers waarbij meer uitleg gegeven werd over het project en wat men kan verwachten.

Het dorp is enthousiast en wil graag meedoen, contactpersoon en kartrekker hiervoor is Weijnand Saathof. Half juni is het hele dorp uitgenodigd om bijgepraat te worden over het project en enthousiast te raken over het project. Op 30 juni 2022 is de excursie Landschap in Zicht gepland waar veel mensen uit het dorp op afkwamen. Er werd positief op gereageerd dat het hele dorp wordt meegenomen in dit proces en men zijn of haar stem kan laten horen. De discussies in het veld kwamen al snel op gang.

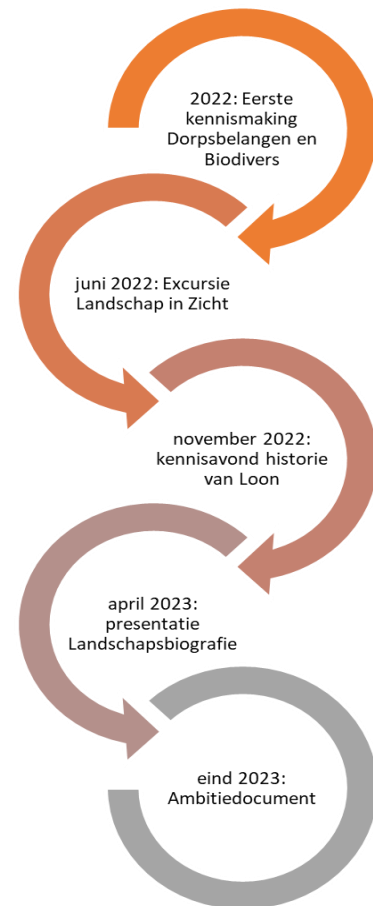
In november 2022 is een dorpsbijeenkomst georganiseerd waar een lezing werd gegeven over de geschiedenis van het cultuurhistorisch landschap rondom Loon. Ook waren dorpsbewoners uitgenodigd om historische foto's van het dorp te laten zien. Op de avond waren zo'n 50 bewoners aanwezig.

Ondertussen zijn ook de studenten van Hogeschool van Hall Larenstein aan de slag gegaan met de landschapsbiografie van de omgeving. Op 12 april 2023 hebben ze de resultaten gepresenteerd aan het dorp. Tijdens een excursie met dorpsbewoners en studenten is de omgeving besproken en is de landschapsbiografie overhandigd.

Inwoners van Loon waarderen 'hun' boer en willen daarom graag weten wat er tegenwoordig komt kijken bij het runnen van een boerenbedrijf, helemaal wanneer dit bedrijf in een N2000-gebied ligt. Daarom heeft de groep een excursie georganiseerd naar de boer om een rondleiding te krijgen op zijn bedrijf. Dit heeft ertoe geleid dat men beter begrijpt waar hij mee te maken heeft en de boer schuift geregeld aan bij bijeenkomsten van de groep Biodivers en dorpsbelangen. Zo is de betrokkenheid aan beide kanten gegroeid.

Tijdens het proces is het dorp (met of zonder aanwezigheid van LBD/BOKD) meerdere malen bij elkaar gekomen om de stappen te bespreken die gezet kunnen worden. De groep is erg actief en probeert om zoveel mogelijk mensen te betrekken bij het project.

Nu alle input is verzameld heeft het dorp een ambitedocument opgesteld met daarin de wensen waar aan gewerkt kan worden. Sommige punten zijn relevant voor dorpsbelangen en andere punten voor Biodivers. Een van de punten is het opzetten van een ervenproject waarbij het doel is om erven cultuurhistorisch en biodiversiteit worden her in te richten. Hiervoor is een flyer rondgegaan in het dorp en is er ook een stukje geplaatst in de dorpskrant. De eerste aanmeldingen zijn inmiddels binnen.

Figuur 13 Schematische weergave proces Loon

4.2 Uitkomsten/ambities

De uitkomsten van het proces in Loon laten zich vertalen in onderstaande ambities:

- **Invalswegen en dorpsstraten**
Bermbeheer meer afstemmen op bloeiende planten
- **Asserstraat**
Kale aanblik verbeteren
- **Onkruidbeheer**
Beheer Jacobs Kruiskruid en Japanse Duizendknoop intensiveren
- **Landjes zuidwestkant**
Elzensingels terug in oorspronkelijke staat
- **Wandeling rond Loneres**
Jaarrond dorpsrondje mogelijk maken door akker beter begaanbaar te maken
- **Dorpsbrink en buitenbrink noordkant**
Typische brinkflora stimuleren
- **Nestgelegenheid**
Verbetering nestgelegenheid voor huismus, huiszwaluw, spreeuw, vleermuis, etc
- **Stroomdal landschap**
Meer besef van de historie van Esdorp en stroomdal landschap
- **Verkiezing dier van het jaar**
Elk jaar een dier verkiezen die we extra (blijvende) aandacht willen geven. Konijn, Huiszwaluw, Steenuil, Huismus, Spreeuw, Vleermuis, Patrijs, etc.
- **Patrijs**
Landschap rond Loon/Baloo aantrekkelijker maken voor deze typische akkervogel
- **Erfbeplanting**
Oorspronkelijke erfbeplanting weer terugbrengen in het dorp

Figuur 14 5Bewoners van Loon schrijven hun waarnemingen op na de excursie

4.3 Van ambitie naar uitvoering

In 2024 wil de groep Biodivers zich inzetten voor de bescherming van meerdere soorten zwaluwen in en om het dorp Loon. Loon is een typisch esdorp met boerderijen, kleinschalige landerijen en vele landschapselementen zoals houtwallen en singels. Bij dit type landschap horen specifieke soorten zoals boerenzwaluw, steenuil, geelgors en patrijs. Inwoners kunnen meerdere maatregelen treffen voor drie soorten zwaluwen namelijk: huiszwaluw, gierzwaluw en boerenzwaluw. De drie zwaluwsoorten zijn soorten die dichtbij de mensen leven en tegenwoordig in sommige gevallen zelfs nodig hebben voor hun bestaan. Denk aan de boerenzwaluw die altijd in gebouwen broedt waar (hobby)vee staat en de huiszwaluw die zijn nest vaak veel tegen particulieren woningen aanbouwt. De modernisering van woningen en boerenbedrijven maken het deze soortgroep lastig om nog geschikte broedlocaties te vinden. Daarom is actie nodig. De groep Biodivers heeft onder de vlag van Dorpsbelangen een aanvraag bij het Gebiedsfonds Drentsche Aa gedaan om drie verschillende types nestkasten voor de drie zwaluwsoorten aan te kunnen schaffen en te verspreiden onder dorpsbewoners met geschikte nestlocaties. De nestkasten zullen de komende jaren door inwoners gemonitord worden.

Eén van de onderwerpen waar positief op gereageerd werd door dorpsinwoners, is het opzetten van een landschaps- en ervenproject. Het project *Erven Loon(t)* richt zich op herstel en ontwikkeling van de erven in en rondom Loon. Met als doel de samenhang met het omliggende landschap te vergroten en de relatie tussen dorp en landschap te versterken. De werkgroep Biodivers is samen met Landschapsbeheer Drenthe hiervoor nog op zoek naar enthousiaste erfeigenaren en financiers.

Figuur 15 Inwoners van Loon tijdens de Landschap in Zicht excursie

Hoofdstuk 5 Drouwen

5.1 Het proces in Drouwen

Drouwen is één van de dorpen die later in het project benaderd is. Met als gevolg dat zij later van start zijn gegaan en in kortere tijd het proces hebben moeten doorlopen om tot een draagvlak in het dorp en een ambitiedocument te komen. In oktober 2022 zijn de eerste contacten met Dorpsbelangen gelegd en op 1 december 2022 hebben de BOKD en LBD het project gezamenlijk gepresenteerd in de bestuursvergadering. In eerste instantie leek er niet veel enthousiasme te zijn. Een bericht in de dorpskrant leverde geen reacties op. Eén van de bestuursleden van Dorpsbelangen was wel erg enthousiast en kende ook veel geïnteresseerde mensen in het dorp, waardoor er in het voorjaar van 2023 na een valse start zich toch een enthousiaste werkgroep heeft gevormd.

Aan dorpsbewoners is informatie over dit project verstrekt in de Dorpskranten van april en mei 2023. In mei heeft de werkgroep een folder huis aan huis verspreid in de drie dorpen. De werkgroep heeft de bewoners uitgenodigd voor een informatieavond over de historie van het landschap op 14 juni en een oproep gedaan mee te doen aan een rondwandeling in en rond Drouwen. Tijdens die rondwandeling op 23 juni 2023 hebben twintig dorpelings hun eigen omgeving (opnieuw) bekeken met een open blik. Wat zie je? Wat valt op in het landschap? Wat is karakteristiek? In een plenaire bijeenkomst hebben de deelnemers hun ervaringen en meningen gedeeld.

Heel belangrijk voor de werkgroep was het om de leerlingen van OBS De Ekkelhof bij het project te betrekken. De leerkrachten waren enthousiast en wilden zich graag aan het project verbinden. De schoolkinderen hebben in een apart traject hun eigen Landschap in Zicht-rondwandeling gehouden en hun creatieve ideeën gegeven.

Op 10 november 2023 is met een volgende groep van vijftientig mensen verder gesproken over de meest genoteerde aspecten uit de eerste bijeenkomst. Er zijn wensen en ideeën verzameld en actiepunten benoemd. Tijdens deze bijeenkomst zijn ook twee sprekers uitgenodigd om kennis te delen over de (dwerg)vleermuis en de gierzwaluw.

De resultaten van de bijeenkomsten op 23 juni en 10 november zijn samen met de ideeën van de kinderen in het ambitiedocument verwerkt. Op grond daarvan is de werkgroep gekomen tot een aantal ambities voor de komende jaren die alle tot doel hebben de dorpen en agrarische sector organisch te verbinden aan de omringende natuurlijke omgeving.

Figuur 16 Schematische weergave proces Drouwen

5.2 Uitkomsten/ambities

De ambitie van Drouwen is:

- Met de bewoners van onze streek in gesprek komen of blijven met als doel de steun en medewerking te vergroten om onze omgeving meer geschikt te maken voor insecten, vogels en zoogdieren, op een wijze dat het leidt tot een evenwichtige samenleving van mensen, flora en fauna.
- Met de bewoners op een zelfde wijze aandacht te houden of te vergroten voor onze culturele, agrarische en natuurlijke geschiedenis, waarvan wij zelf en ook de bezoekers van onze regio kunnen genieten.

Deze overkoepelende ambities zijn uitgewerkt in de volgende onderdelen:

- **De Drentsche erven**
Er zijn heel wat eigenaren van boerderijwoningen in het buitengebied en in de dorpen die ervoor voelen hun erf en eventueel omliggend land te herscheppen naar een meer traditioneel aanzien.
- **De zandwegen**
Meer aandacht voor oude zandwegen. Voorzien van naambordjes met de oorspronkelijke namen. In de gemeente Aa en Hunze loopt bijvoorbeeld een project om namen van de zandwegen op keien te zetten. In de dorpskrant aandacht voor veldnamen/toponiemen/cultuurhistorie van Drouwen, zodat de kennis hiervan niet verdwijnt.
- **Bermen, singels en houtwallen**
Bermprojecten uit te voeren met toelichting van de gemeente en Rijkswaterstaat of een bijdrage van FLORON of het IVN. Verbreding van de berm om de groei een betere kans te geven. Bij verbreding zou men kunnen denken aan stroken van vijf tot zes meter. Bij de dorpsentree zou meer aandacht kunnen zijn voor inheemse struiken of kruiden, etc. De kinderen van de Ekkelhof zouden graag meer informatieborden zien over bomen, planten en de voorkomende dieren. Een of meer agrariërs enthousiast te maken om te vertellen over de mogelijkheden en onmogelijkheden van bermaanpassingen.
- **Voedselbos**
De aanleg van een voedselbos om mensen de kans te geven biologisch eten direct uit de natuur te halen. Een dergelijk bos om de omgeving gevarieerder te maken.
- **Iconen**
De gierzwaluw en de dwergvleermuis als iconen voor dit project en voor Drouwen. Nestkasten en hangplekken aanbieden aan deelnemers. Voorlichting geven aan dorpelingen over het gedrag en de behoeftes van deze dieren. Bezetting van de kasten registreren

5.3 Van ambitie naar uitvoering

De dorpsbewoners die in dit project hebben meegedaan hebben niet de pretentie dat zij een plan hebben gemaakt dat zomaar wordt gedragen door een meerderheid van de inwoners van de drie dorpen. Het ontwikkelen van draagvlak voor dit plan is een van de eerste opdrachten die de werkgroep zichzelf heeft gegeven. De deelnemers hebben wensen en ideeën geuit die de moeite waard zijn om onder de aandacht te brengen, uit te werken en in actiepunten om te zetten. Het

zullen acties zijn die soms op korte termijn, maar vaak ook pas op lange termijn resultaat zullen kunnen hebben.

In 2023 organiseerde de werkgroep uit Drouwen een kennismiddag waarbij er informatie gegeven werd over vleermuizen en gierzwaluwen. Na afloop van deze middag heeft de groep de inwoners gefaciliteerd met nestkast voor gierzwaluwen of een verblijfkast voor vleermuizen. Het idee hierachter is om mensen in beweging te krijgen iets voor deze soorten/natuur te doen. De informatie die gegeven werd door de sprekers die middag kunnen mensen gebruiken om actie te ondernemen. De kasten die opgehangen worden zullen in 2024 gemonitord worden door inwoners van het dorp om te zien of er ook gebruik van wordt gemaakt. Deze informatie wordt weer gecommuniceerd richting het hele dorp.

In 2024 gaat de werkgroep in overleg met de Hanze Hogeschool om de wensen van de leerlingen van de basisschool die aan het project hebben meegedaan, verder vorm te geven.

Figuur 17 Dorpsbewoners tijdens de excursie Landschap in Zicht

Conclusie

Dit project heeft in het algemeen een positieve bijdrage geleverd aan de bewustwording en betrokkenheid van inwoners bij het landschap van de Drentsche Aa. Met het organiseren van excursie en bijeenkomsten in de dorpen zijn tientallen bewoners bereikt die in gesprek zijn geraakt over het landschap waarin natuur, landbouw en recreatie allemaal een plek hebben. De wrijvingen en overeenkomsten over de kijk op het gebied zijn beter aan het licht gekomen en op papier gezet. De rode lijn die uit dit project naar voren komt, lijkt te zijn dat de inwoners van de vijf dorpen erg betrokken zijn bij het landschap, waarde hechten aan hun 'originale' boeren, graag willen dat de omgeving niet alleen voor toeristen leuk is maar ook voor eigen inwoners en dat ze waarde hechten aan flora en fauna.

De Landschap in Zicht-methode die is gebruikt, blijkt een goede methode om tot bovenstaande resultaten te komen. Met deze werkwijze kunnen voor- en tegenstanders van een bepaald onderwerp met elkaar in gesprek komen en bepalen hoe ze voor ieder een prettige vorm kunnen vinden.

De uitkomsten per dorp laten zien dat in elk dorp het cultuurlandschap breed wordt gedragen. Dit is af te leiden aan het feit dat de patrijs erg wordt gewaardeerd en ook houtwallen en singels, oftewel structuur in het landschap, vaak worden genoemd. Om meer kennis te brengen over de patrijs is er een informatiemiddag inclusief excursie georganiseerd in Balloo. Hiervoor is Fien Oost van Brabants Landschap uitgenodigd om iet te vertellen over het Partridge project wat daar gedraaid heeft. Deze middag inspireerde inwoners om ook zelf aan de slag te gaan en de patrijs als doelsoort in hun ambitiedocumenten op te nemen.

Een andere overeenkomst tussen de dorpen is dat elk dorp graag uitvoerbudget had gehad om fysiek aan de slag te gaan. Er zit veel energie in de dorpen om de handen uit de mouwen te steken en het is dan jammer dat er niet direct invulling aan gegeven kan worden. Via het Gebiedsfonds Drentsche Aa is financiering aan te vragen maar hiervoor is wel een projectplan nodig vanuit het dorp dat de aanvraag doet. Toch vormt dit een drempel wanneer er al nauw en lang wordt samengewerkt tussen LBD, BOKD en het dorp.

De wensen en ambities die de bewoners met elkaar hebben uitgesproken voor 'hun' landschap bieden een basis om de komende jaren daadwerkelijk de schop de grond in te steken. Daarmee kunnen de bewoners met steun van gebiedspartners de natuur- en landschapswaarden van de Drentsche Aa verder versterken.